YOSHLAR TARBIYASIDA OMMAVIY MADANIYAT TAHDIDLARINI BARTARAF ETISHNING ZAMONAVIY USULLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Arzikulova Dilnoza Baxtiyor qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti
https://doi.org/10.5281/zenodo.22168865

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda ommaviy madaniyatning yoshlar tarbiyasiga ta’siri, uning salbiy jihatlari hamda ushbu tahdidlarni bartaraf etishning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar, videoplatformalar va raqamli media yoshlarning dunyoqarashi, xulq-atvori va qadriyatlar tizimini shakllantirishda muhim omilga aylanmoqda. Maqolada ommaviy madaniyatning yoshlar ongiga ta’sir etuvchi asosiy omillari tizimlashtirilib, ularning oldini olishda media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, oilaviy tarbiya, ta’lim muassasalari faoliyati va milliy qadriyatlarni zamonaviy kommunikatsiya vositalari orqali targ‘ib qilishning ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, yoshlar tarbiyasida ommaviy madaniyat tahdidlariga qarshi kurashishning kompleks modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ommaviy madaniyat, globallashuv, yoshlar, tarbiya, ma’naviyat, axborot xavfsizligi, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, milliy qadriyatlar, internet, ijtimoiy tarmoqlar.

Kirish. XXI asrda globallashuv jarayonlarining jadallashuvi jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan, yoshlar tarbiyasiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida dunyoning turli hududlarida yaratilayotgan axborot va madaniy mahsulotlar qisqa vaqt ichida millionlab insonlarga yetib bormoqda.

Ayniqsa, yoshlarning internet va ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanishi ularning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda, turli mazmundagi axborot va madaniy ta’sirlarga duch kelish ehtimolini ham oshirmoqda.

Ommaviy madaniyatning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, ayrim hollarda iste’molchilik, individualizm, zo‘ravonlik, yengil-yelpi hayot tarzini targ‘ib qilish, milliy qadriyatlarga befarqlik va virtual hayotga haddan tashqari berilish kabi salbiy tendensiyalar ham namoyon bo‘lishi mumkin.

Shu sababli yoshlar tarbiyasida asosiy vazifa ommaviy madaniyatni to‘liq rad etish emas, balki uning salbiy ta’sirlarini anglash, yoshlarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatish va ijobiy madaniy kontentni tanlash ko‘nikmasini shakllantirishdan iborat.

1. Ommaviy madaniyat tahdidlarining asosiy ko‘rinishlari

Ommaviy madaniyat zamonaviy jamiyatda kino, musiqa, reklama, televideniye, internet, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, videoplatformalar va boshqa raqamli kommunikatsiya vositalari orqali tarqaladi.

Yoshlar uchun ommaviy madaniyatning eng katta ta’sir maydoni internet va ijtimoiy tarmoqlar hisoblanadi. Chunki ushbu platformalarda axborot oqimi juda tez va ko‘p yo‘nalishli tarzda amalga oshadi.

Ommaviy madaniyatning yoshlar tarbiyasiga ta’sir etuvchi asosiy yo‘nalishlari

1-jadval.

№	Ta’sir yo‘nalishi	Ijobiy jihati	Salbiy jihati
1	Internet	Bilim va axborot olish imkoniyati	Noto‘g‘ri va zararli axborot
2	Ijtimoiy tarmoqlar	Muloqot va ijodiy imkoniyat	Vaqtni samarasiz sarflash
3	Kino va seriallar	Madaniy dunyoqarashni kengaytirish	Salbiy xulq modellarini targ‘ib qilish
4	Musiqa	Ijodiy rivojlanish	Ayrim salbiy mazmundagi g‘oyalar
5	Reklama	Mahsulot va xizmatlar haqida ma’lumot	Iste’molchilik kayfiyatini kuchaytirish
6	Blogerlik	Yangi bilim va tajribalar	Sun’iy hayot tarzi va stereotiplar
7	Videoplatformalar	Ta’limiy va ilmiy kontent	Vaqtni nazoratsiz sarflash

Mazkur jadvaldan ko‘rinadiki, bir xil axborot vositasi yoshlar tarbiyasiga ham ijobiy, ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Demak, muammo axborot vositasining o‘zida emas, balki undan qanday foydalanish va qanday kontentni tanlash masalasidadir.

1-rasm. Ommaviy madaniyatning yoshlar ongiga ta’sir mexanizmi

Ushbu jarayonda media savodxonlik va tanqidiy fikrlash mavjud bo‘lsa, yosh salbiy axborotni tahlil qilib, undan ongli ravishda voz kechishi mumkin. Aksincha, tanqidiy yondashuv yetarli bo‘lmasa, zararli kontent yoshlarning qarashlari va xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatishi ehtimoli ortadi.

2. Yoshlar tarbiyasida ommaviy madaniyat tahdidlarining asosiy muammolari

Ommaviy madaniyat tahdidlarini shartli ravishda bir nechta guruhga ajratish mumkin.

Birinchi muammo — axborotning haddan tashqari ko‘pligi. Yoshlar bir vaqtning o‘zida turli manbalardan katta hajmdagi axborotni qabul qilmoqda. Ularning barchasini tekshirish va tahlil qilish imkoniyati esa doimo ham mavjud emas.

Ikkinchi muammo — media savodxonlikning yetarli darajada shakllanmaganligi. Internetdagi ma’lumotlarning barchasi ham ishonchli emas. Soxta yangiliklar, manipulyativ reklama va turli stereotiplar yoshlarning fikrlashiga ta’sir qilishi mumkin.

Uchinchi muammo — ijtimoiy tarmoqlardagi idealizatsiya. Ayrim sahifalarda boylik, mashhurlik, tashqi ko‘rinish va moddiy farovonlik hayotdagi asosiy muvaffaqiyat mezoni sifatida namoyish etiladi. Bu esa yoshlarning real hayotga bo‘lgan qarashlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

To‘rtinchi muammo — milliy qadriyatlarga befarqlik xavfi. Xorijiy madaniyat namunalarining tanqidiy tahlilsiz qabul qilinishi ayrim yoshlarning milliy tarix, an’ana va qadriyatlarga qiziqishini susaytirishi mumkin.

Beshinchi muammo — virtual muhitga haddan tashqari bog‘lanish. Internet va ijtimoiy tarmoqlardan me’yoridan ortiq foydalanish real muloqot, ta’lim, sport va boshqa foydali faoliyat uchun ajratiladigan vaqtni kamaytirishi mumkin.

3. Ommaviy madaniyat tahdidlarini bartaraf etishning zamonaviy usullari

Yoshlarni ommaviy madaniyatning salbiy ta’siridan himoya qilishda taqiqlash yoki cheklashning o‘zi yetarli emas. Eng samarali yo‘l — yoshlarning o‘zida mustaqil fikrlash va ongli tanlov qilish qobiliyatini rivojlantirishdir.

3.1. Media savodxonlikni rivojlantirish

Media savodxonlik — insonning axborotni izlash, topish, tushunish, tahlil qilish, baholash va undan to‘g‘ri foydalanish qobiliyatidir.

Ta’lim jarayonida yoshlarni quyidagi ko‘nikmalarga o‘rgatish maqsadga muvofiq:

axborot manbasining ishonchliligini aniqlash;

yolg‘on xabarlarni farqlash;

reklama va manipulyativ kontentni aniqlash;

internetdagi shaxsiy xavfsizlik qoidalariga rioya qilish;

turli axborot manbalarini taqqoslash;

mustaqil xulosa chiqarish.

3.2. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish

Tanqidiy fikrlash yoshlarning har qanday axborotni avtomatik tarzda qabul qilmasdan, uni tahlil qilishiga yordam beradi.

Masalan, yoshlar internetda ko‘rgan ma’lumotga nisbatan quyidagi savollarni berishni o‘rganishi kerak:

Bu ma’lumotni kim tarqatdi?

U qanday maqsadda tarqatilgan?

Ma’lumotning manbasi qanchalik ishonchli?

Boshqa manbalarda bu ma’lumot tasdiqlanganmi?

Ushbu axborot menga qanday ta’sir ko‘rsatishga qaratilgan?

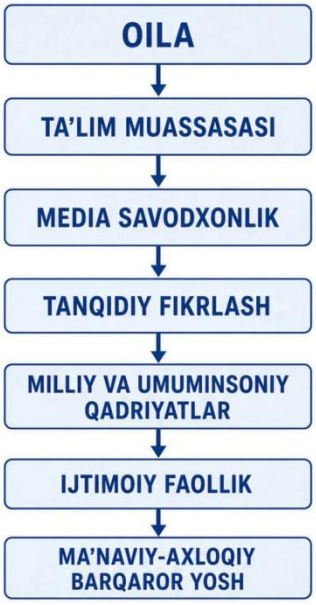
Bunday yondashuv yoshlarning axborot manipulyatsiyasiga berilib ketishining oldini olishga yordam beradi.

Mazkur modelda oila va ta’lim muassasasi boshlang‘ich tarbiya muhitini shakllantiradi. Media savodxonlik va tanqidiy fikrlash esa yoshlarning turli axborot ta’sirlariga ongli munosabatini ta’minlaydi.

4. Yoshlar tarbiyasida oila va ta’lim muassasalarining roli

Ommaviy madaniyat tahdidlariga qarshi kurashishda faqat davlat tashkilotlari yoki ta’lim muassasalarining faoliyati bilan cheklanib qolish yetarli emas. Bu jarayonda oila muhim o‘rin tutadi.

Ota-onalar farzandlarining internetdan foydalanishini faqat nazorat qilish bilan cheklanmasdan, ular bilan internetdagi axborotlar haqida suhbatlashishi kerak. Yoshlar nima sababdan muayyan kontentga qiziqayotgani, qanday axborotlarni kuzatayotgani va ulardan qanday xulosalar chiqarayotgani haqida ochiq muloqot olib borish maqsadga muvofiq.

2-rasm. Yoshlarni ommaviy madaniyat tahdidlaridan himoya qilish modeli

Ta'lim muassasalarida esa media savodxonlik, axborot madaniyati va tanqidiy fikrlashga qaratilgan mashg'ulotlarni kuchaytirish zarur.

Ommaviy madaniyat tahdidlariga qarshi kurashish bo'yicha takliflar

2-jadval

Muammo	Zamonaviy yechim	Kutiladigan natija
Zararli internet kontenti	Media savodxonlikni oshirish	Axborotni tanqidiy baholash
Soxta axborotlar	Faktlarni tekshirish ko'nikmasi	Ishonchli axborotni ajratish
Iste'molchilik	Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya	Sog'lom qadriyatlar
Virtual muhitga bog'lanish	Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish	Ijtimoiy faollik oshishi
Milliy qadriyatlarga befarqlik	Milliy madaniyatni zamonaviy targ'ib qilish	Milliy o'zlikni anglash
Salbiy xulq modellarining tarqalishi	Tanqidiy fikrlash	Ongli xulq-atvor
Ota-ona va farzand muloqotining sustligi	Oilaviy media madaniyatini shakllantirish	Sog'lom oilaviy muhit

5. Milliy qadriyatlarni zamonaviy media orqali targ'ib qilish

Ommaviy madaniyat tahdidlariga qarshi kurashishning samarali yo‘llaridan biri — milliy madaniyat va qadriyatlarni zamonaviy media vositalari orqali targ‘ib qilishdir.

Bugungi yoshlarni faqat an’anaviy usullar bilan ma’naviy tarbiyalashning o‘zi yetarli emas. Yoshlar faol foydalanadigan kommunikatsiya kanallarida sifatli milliy kontentni ko‘paytirish zarur.

Xususan:

tarixiy shaxslar haqida qisqa videolar;

milliy urf-odatlar haqidagi podkastlar;

yosh ijodkorlarning loyihalari;

milliy musiqa va san’atni targ‘ib qiluvchi videolar;

kitobxonlikni targ‘ib qiluvchi media loyihalar;

milliy hunarmandchilik haqidagi kontentlar;

vatanparvarlik va fuqarolik mas’uliyatiga bag‘ishlangan videolar

yoshlar uchun qiziqarli va zamonaviy shaklda taqdim etilishi lozim.

6. Yoshlar bilan ishlashning innovatsion mexanizmlari

Yoshlar tarbiyasida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish katta samara beradi. Xususan, interaktiv mashg‘ulotlar, debatlar, media loyihalar, videodarslar, podkastlar va raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish yoshlarning faolligini oshiradi.

Bunda “taqiqlash” modelidan “ongli tanlov” modeliga o‘tish muhim.

Taqiqlash → tushuntirish → tahlil qilish → mustaqil fikrlash → ongli tanlov

Yoshlar o‘zlari duch keladigan axborotning ijobiy yoki salbiy jihatlarini mustaqil tahlil qila oladigan darajaga yetkazilsa, ommaviy madaniyatning salbiy ta’siriga qarshi ichki ma’naviy immunitet shakllanadi.

Natijalar va muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ommaviy madaniyatning yoshlar tarbiyasiga ta’siri bir tomonlama emas. Uning ta’sir darajasi yoshning oilaviy tarbiyasi, ta’lim darajasi, media savodxonligi, ijtimoiy muhiti va mustaqil fikrlash qobiliyatiga bog‘liq.

Shu sababli yoshlar tarbiyasida quyidagi beshta ustuvor yo‘nalishni birgalikda amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Media savodxonlikni oshirish.

Tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni targ‘ib qilish.

Oila–ta’lim muassasasi–mahalla hamkorligini kuchaytirish.

Yoshlar uchun sifatli va ijobiy media kontent yaratish.

Mazkur yo‘nalishlarning kompleks ravishda amalga oshirilishi yoshlarning axborot makonidagi faolligini pasaytirmaydi, aksincha, ularni mazkur makonda ongli, mas’uliyatli va faol ishtirokchiga aylantiradi.

Xulosa. Globallashuv sharoitida ommaviy madaniyat yoshlar tarbiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatuvchi omillardan biriga aylanmoqda. Uning ijobiy jihatlaridan samarali foydalanish bilan birga, salbiy ta’sirlarini kamaytirish jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Ommaviy madaniyat tahdidlarini bartaraf etishda faqat cheklov va taqiqlarga tayanish yetarli emas. Yoshlarning media savodxonligi, tanqidiy fikrlashi, ma’naviy-axloqiy

qarashlari va milliy o‘zligini anglash darajasini oshirish eng samarali vositalardan hisoblanadi.

Yoshlar tarbiyasida oila, ta’lim muassasalari, mahalla, jamoat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining hamkorligini kuchaytirish zarur. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni zamonaviy media vositalari orqali yoshlar uchun qiziqarli shaklda targ‘ib qilish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, globallashuv sharoitida yoshlarni ommaviy madaniyat ta’siridan butunlay ajratish emas, balki ularni axborotni anglaydigan, tahlil qiladigan, mustaqil fikrlaydigan va ongli ravishda tanlov qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalash eng maqbul strategiya hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010.
4. Bauman Z. Globalization: The Human Consequences. – Cambridge: Polity Press, 1998.
5. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. – Paris: UNESCO, 2013.
6. O‘zbekiston Respublikasi. Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risidagi Qonun.
7. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun.